

ISUSOVO POSLANSTVO I MESIJANSTVO KROZ PRIZMU ISLAMA I KRŠĆANSTVA – ANALIZA KNJIGE PROROKA ZAHARIJE

Dževad Gološ

Univerzitet Ez-Zitouna, Tunis

Dokazivanje Isaovog (Isusovog) poslanstva i mesijanstva u kršćanstvu ogleda se kroz ispunjenje starozavjetnih proročanstava u kojima se govori o pojavi i dolasku mesije. Kuranski princip dokazivanja istinitosti kuranskog teksta i njegovog sadržaja nije vezan za neku drugu knjigu. *Kuran* kroz svoju nadnaravnost koja se ogleda u njegovom jeziku, stilu, govoru o prošlosti i budućnosti, etičkom i pravnom kodeksu, te drugim ogledima nadnaravnosti, dokazuje svoju istinitost i da je *Kuran* posljednja objava, a Muhamed posljednji poslanik u nizu poslanika. U sklopu dokazivanja tih istina na isti način, *Kuran* dokazuje i Isaovo poslanstvo i mesijanstvo. Ovo su dvije glavne razlike u dokazivanju istinitosti pomenute činjenice u islamskoj i kršćanskoj teologiji. Kao kritički osvrt na kršćansko dokazivanje kao primjer analizirali smo starozavjetnu Knjigu proroka Zaharije u kojoj se nalaze tri proročanstva za koja kršćanske egzegete kažu da se odnose na Isusa. Sa stanovišta islama, jedini način za dokazivanje Isusovog poslanstva i mesijanstva jeste *Kuran*.

Ključne riječi: *Stari zavjet, Novi zavjet, Kuran, vjerovjesnik, prorok, mesija*

Uvod

Isa je jedan od poslanika u islamu i *Kuran* ga spominje kao jednog od pet najodabranijih poslanika (ulul-azm). *Kuran* potvrđuje njegovo poslanstvo jednako kao i poslanstvo Muhameda, kao i drugih poslanika. Važno je istaći da

Kuran pored potvrđivanja njegovog poslanstva potvrđuje i njegovo mesijanstvo.

Kada je u pitanju dokaz istinitost *Kurana* kao božije riječi, *Kuran* se kao dokaz istinitosti te teze oslanja prije svega na sebe. Kada to kažemo, prije svega mislimo na autentičnost samog kuranskog teksta i njegovu nadnaravnost. Kada se govori o istinitosti *Kurana*, onda se govori o nadnaravnosti kuranskog teksta koja se ogleda u njegovom stilu i jeziku, zatim govoru o događajima koji su se dogodili i koji će se dogoditi. Također govori se o pravnom i moralnom kodeksu kao dokazu nadnaravnosti, zatim o naučnom i historijskom i dr.¹ Kada sagledamo sve te dokaze na koje nas *Kuran* poziva da o njima razmislimo, uočavamo da su oni neovisni o drugim knjigama ili objavama. Kada je u pitanju kršćanska teologija, onda primjećujemo da se Isaovo poslanstvo i mesijanstvo oslanja na isključivo starozavjetna proročanstva. Kako bismo se zadržali na onome što je zajedničko islamu i kršćanstvu, s namerom spominjemo samo poslanstvo i mesijanstvo. Jevreji, iako su narod kojem je objavljena *Tora* i druge starozavjetne knjige, u Isusu ne vide ni mesiju ni poslanika, dok *Kuran*, kao posljednja objava, potvrđuje njegovo mesijanstvo i poslanstvo. Kao ispravnost kuranske teze da je *Biblija* vremenom pretrpjela promjene, odlučili smo se da detaljno analiziramo jednu od starozavjetnih knjiga – Knjigu proroka Zaharije, u kojoj se nalaze tri mesijanska proročanstva koja imaju veliku ulogu u kršćanskoj teologiji. Tom prilikom osvrnut ćemo se na samu autentičnost ove starozavjetne knjige kao i na tumačenja samih tekstova. U ovom radu želimo dokazati da je jedini način dokazivanje Isusovog poslanstva i mesijanstva *Kuran*. Smatramo da je veoma bitno ukazati na riječi jevrejskog teologa Jakoba Nojsnera, koji u kontekstu govora o međureligijskim raspravama ističe da nema većeg izraza poštovanja nego što je rasprava (Neusner 2018: 56).

Definicija vjerovjesnika (proroka)

Na početku ćemo samo kazati da se kršćanska *Biblija* sastoji od Starog i Novog zavjeta. Jevrejska *Biblija* se pak sastoji samo od knjiga Starog zavjeta, koje se nazivaju još i *Tanah*. Stari zavjet se dijeli u hebrejskoj *Bibliji* na tri dijela. Prvi se dio naziva *Torah* (Zakon, Uputa), drugi *Nebiim* (Proroci), a treći *Ketubim* (Spisi). Kršćani pak Stari zavjet dijele na povijesne, poučne i proročke knjige (Danon 1996: 76; Lujić 2010: 23). Postoji razlika u kanonima (broju knjiga) Starog zavjeta između Jevreja i kršćana, međutim o tome sada nećemo govoriti².

1 O nadnaravnosti *Kurana* i dokaza njegove istinitosti vidjeti: Ibn Nebi 1989; Draz 2000.

2 O kanonu (sastavu) jevrejske *Biblije* – *Tanaha* opširnije vidjeti: Danon 1996: 77–80. O razlici između kršćanskog i jevrejskog kanona opširnije vidjeti: Popović 2012: 33–40.

Kako u hebrejskoj i islamskoj teologiji pojam poslanik i vjerovjesnik (prorok) imaju poseban značaj, potrebno je da na samom početku damo kratki komentar tog pojma. Arapski naziv za vjerovjesnika jeste *nebij*. Dolazi od glagola *nebe'* i znači obavjestiti, javiti, saopćiti (Muftić 1973: 3395). U islamskoj teologiji „vjerovjesnik je onaj koga Allah obavještava, a on obavještava o onome o čemu ga je Allah obavijestio” (Ibn Tejmije 2000: II/714). Hebrejski naziv za vjerovjesnika jeste *nabi* i dolazi od korijena koji znači vikati, navješćivati, imenovati (Feyerbend 1905: 205). U jevrejskoj teologiji prorok se definiše: „Prorok je smatran za izabranika Boga koji prenosi poruke njegovom narodu” (Danon 1996: 126).

Pojam proroka i proročanstva u kršćanskoj teologiji uglavnom se oslanja na jevrejsku tradiciju o prorocima, tako da u djelima kršćanske teologije i ne nalazimo neku posebnu definiciju proroka, ili ona pak biva identična jevrejskoj (*Praktični biblijski leksikon* 1997: 333–335; Lujčić 2010: 25). Pojam prorok koji se najčešće koristi u kršćanskoj literaturi dolazi od grčkog *profitis* i znači opominjati (Senc 1910: 816).

S obzirom na to da velik broj knjiga u Starom zavjetu nosi naziv po nekom proroku, tako nailazimo na podjelu proroka na velike i male (Danon 1996: 90; Popović 2015: 11). U proroke se ubrajaju četiri velika i dvanaest malih proroka. Ova ustaljena podjela nije načinjena po kriteriju objektivne veličine nekoga proroka nego opsega knjige koja se nalazi pod njihovim imenom. Veliki proroci u kršćanskoj teologiji jesu: Izaija, Jeremija, Ezekiel i Daniel. Među male spadaju: Amos, Hošea, Mihej, Nahum, Habakuk, Sefanija, Hagaj, Zaharija, Obadija, Malahija, Joel i Jona. Postoje također i takozvani *nepisani* proroci koji nemaju knjige pod svojim imenom, nego je o njima izviješteno u drugim starozavjetnim knjigama. Među najpoznatije spadaju svakako Ilija i Elizej o kojima govore knjige o kraljevima. Ima također i nepoznatih proroka čiji su spisi uvršteni u knjige poznatih proroka, na primjer Deuteroizaija, Triroizaija, Deuterozaharija.

O tome da li su proročke knjige pisali proroci ili su to činili njihovi učenici, Božo Lujčić objašnjava: „Treba znati da proroci nisu bili prvenstveno pisci, nego navjestitelji Božje riječi koji su posredovali govorom. Bio je to sasvim konkretan govor i odnosio se na konkretne ljude i konkretnu povijesnu situaciju. Proročke su riječi sakupljane od strane njihovih učenika i pristaša i stavljene u spis koji je nosio njihovo ime. No proces djelovanja Božje riječi preko proroka nastavljen je i kasnije. Pojedine teološke škole vršile su u kasnijemu razdoblju preradbu i prilagodbu proročke poruke i stavljali je u šire teološke okvire. Tako je proročka poruka nastavljala živjeti u novim okolnostima i kasnije. Zbog prilično složena procesa nastanka pojedinih proročkih knjiga često je vrlo teško dokučiti što bi bila izvorna proročka misao, a što djelo kasnijih priređivača” (Lujčić 2010: 40).

Prorok Zaharija i analiza njegove knjige kao pitanje utemeljenosti starozavjetnih proročanstava

Zaharija u Starom zavjetu

Prorok Zaharija jedanaesti je po redu od dvanaest malih proroka koji su u jevrejskoj teološkoj misli poznatiji pod imenom *Tere asar* (Dvanaestorica). Kako bismo bolje razumjeli njegovu ulogu i važnost, potrebno je da se ukratko osvrnemo na važan događaj koji je prethodio njegovoj pojavi – progon Jevreja u Babilon i rušenje Hrama. Babilonsko ropstvo ili progon Jevreja u Babilon jedan je od događaja krucijalnog značaja u historiji Jevreja i judaizma. Spomenuti naziv označava progon Jevreja iz drevnog Kraljevstva Juda u Babilon od strane Nabukodonosora u 6. stoljeću prije n. e. Pogibija kralja Jošijahu 609. godine prije n. e. prethodila je potpunom sumraku za jevrejski narod. Nabukodonosor je 605. godine prije n. e. nanio težak poraz egipatskoj vojsci i tom prilikom zauzeo Siriju i Judeju. Nabukodonosor je 598. godine prije n. e. protjerao ogromnu većinu jevrejskih građana u Babilon, oko deset hiljada njih. Deset hiljada ljudi, sami društveni vrh jevrejskog naroda odveden je u Babilon u ropstvo, kao i sami car sa svojom porodicom. Babilonski plijen obuhvatao je i riznice dvora i Hrama. Nabukodonosor je na judejski presto postavio Cidkijahu, koji se nekoliko godina poslije pobunio i digao ustanak protiv Nabukodonosora. Nabukodonosor je odgovorio pohodom na Judeju. Pod naletom silne babilonske vojske, 588. godine prije n. e. pale su judejske utvrde, a Jeruzalem je ponovo bio opsjednut. Poslije teške i mučne dvogodišnje opsade Jeruzalem je pao 586. g. p. n. e. Tada su zapalili Hram, kraljevski dvor i sve kuće u Jeruzalemu. Cidkijahu je pokušao da pobjegne, ali je uhvaćen i okovan protjeran u Babilon. Detaljan opis navedenih dešavanja nalazimo između ostalog u Drugoj knjizi o kraljevima (24, 8–25, 21).

Judejsko carstvo prestalo je da postoji. Ovim događajima je svjedočio prorok Jeremija koji je predstavljao posljednjeg proroka nezavisnog carstva. U njegovoj knjizi u Starom zavjetu opisuju se mnogi detalji, kao i uzroci ovog velikog iskušenja koje je zadesilo Jevreje. Shodno tekstu Starog zavjeta, on je nagovijestio da će Babilonci na čelu s Nabukodonosorom pokoriti Judeju i odvesti narod u sedamdesetogodišnje zatočeništvo (Jr. 25, 8–13). Kritikovao je Jevreje zbog udaljavanja od Jahvea, te kako su uzeli druga božanstva (Jr. 2, 28), te kako nikako ne žele da slušaju božje riječi (Jr. 7, 26–27)¹.

Progon Jevreja i rušenje Jeruzalema od strane Nabukodonosora spominju se u *Kuranu*, shodno mišljenju velikog broja egzegeta. To se spominje u sljedećem ajetu (citatu): „I Mi smo u Knjizi objavili sinovima Israilovim: 'Vi ćete

¹ Opširnije o proroku Jeremiji i njegovom djelovanju vidjeti: Lujčić 2010: 256–316.

doista dva puta nered na Zemlji učiniti i preko mjere oholi postati. I kad dođe vrijeme prve od dvije prijetnje, poslaćemo protiv vas robove Naše, silno moćne, oni će uzduž i poprijeko zemlju vašu pregaziti, i prijetnja će se ispuniti. Zatim ćemo vam dati pobjedu protiv njih i pomoći ćemo vas imcima i sinovima i učinimo vas brojnijim” („El-Isra” 4–6).

Jedan brojja egzegeta *Kurana* smatra da se *prva od dvije prijetnje* odnosi na osvajanje Jeruzalema od strane Nabukodonosora. Poznati teolog i egzeget Kurtubi u komentaru riječi „I kad dođe vrijeme prve od dvije prijetnje, poslat ćemo protiv vas robove Naše, silno moćne” kaže: „To su Babilonci koje je predvodio Nabukodonosor prvi put, kada su porekli Jeremiju i istjerali ga i zatvorili ga. I ovo je mišljenje Ibn Abbasa i drugih” (Kurtubi 1964: 215).

Ovo mišljenje se prenosi od većeg broja egzegeta¹. Kuranski tekst nedvojbeno naglašava da je spomenuto iskušenje Jevrejima poslato zbog njihovog nereda na Zemlji. To kuransko kazivanje potpuno je u skladu sa citatima iz Jeremijine knjige, proroka koji je bio savremenik babilonskog osvajanja. Prorok Jeremija (2, 28) kritikuje svoj narod kako je napustio obožavanje Jednog Boga, te kako obožava mnoga božanstva: „Jer imaš, o Judejo, bogova koliko i gradova! Koliko Jeruzalem ima ulica, toliko Baal ima žrtvenika.”

Jeremija (7, 26–27) se žali kako njegov narod ne želi da ga sluša: „Ali me oni nisu slušali, uho svoje nisu prignuli, nego otvrdnuše, gori od otaca svojih. Možeš im sve to reći, ali te neće poslušati; zovi ih, neće ti se odazvati.” Jeremija (25, 4–9) ih upozorava: „I Jahve je svejednako slao k vama sve sluge svoje, proroke, ali vi niste slušali i niste prignuli uši svoje da čujete. I govora-hu vam: ‘Vratite se svaki sa zla puta svojega i od zlih djela svojih, i ostanite u zemlji koju Jahve dade vama i ocima vašim za sva vremena; i ne idite za tuđim bogovima da im služite i da im se klanjate; i ne gnjevite me djelima ruku svojih, pa vam neću ništa nažao učiniti’. Ali me niste poslušali – riječ je Jahvina – nego me razgnjeviste djelima ruku svojih, na svoju nesreću! Zato ovako govori Jahve nad Vojskama: ‘Jer niste poslušali mojih riječi, evo, ja ću poslati i podignuti sve narode sa sjevera – riječ je Jahvina – i slugu svoga Nabukodonozora, kralja babilonskoga, i dovest ću ih na ovu zemlju i na njene stanovnike, i na sve okolne narode; izručit ću ih kletom uništenju i učinit ću ih užasom i ruglom, vječnim razvalinama’.”

Zekerija (Zaharija), kako smo već bili kazali prethodno, prilikom obnove Hrama vidi veliku nadu u Zerubabela, namjesnika Jude i potomka jevrejskih kraljeva. O njemu se u Zaharijinoj knjizi (4, 6–7) između ostalog kaže: „Evo riječi Jahvine Zerubabelu: ‘Ne silom niti snagom, već duhom mojim!’ – riječ je Jahve nad Vojskama. Što si ti, goro velika? Pred Zerubabelom postaješ

¹ Opširnije vidjeti: Taberi 1997: VIII/25; Ibn Kesir 1999: V/48; El-Kasimi 2002: IV/575–576; Ibn Ašur n. d.: VI/29.

ravnica! On će izvući krunišni kamen uz poklike: 'Hvala! Hvala za njega! Dođe mi potom riječ Jahvina: Zerubabelove su ruke ovaj Dom utemeljile, njegove će ga ruke završiti.'”

U ovo vrijeme prvi put se pojavljuje jevrejsko raseljavanje ili dijaspora. Babilonci su jedino sitnim ratarima i vinogradarima dopustili da ostanu na svojim ognjištima. Sa babilonskim ropstvom vezuje se dotada najkrupniji prelom u religioznoj svijesti jevrejskog naroda. Od tog doba potpuno iščezavaju svi tragovi idolopoklonstva, te se uklanjaju razni obredi i kultovi koji nisu u skladu sa učenjem *Tore*. Bogoslužbeni obred također je pretrpio korjenite promjene: prinošenje žrtava, neostvarljivo u izbjegličkim uslovima, zamijenjeno je molitvama i narodnim skupovima, prototipom budućih sinagoga¹.

Pojavom pobjedonosne vojske cara Kira Velikog na babilonskim granicama 539. godine prije n. e. u jevrejskom narodu probudila se nada u skoro spasenje. Kir 538. g. prije n. e. obznanjuje dekret kojim jevrejskim izgnanicima dopušta povratak u Jeruzalem i obnovu razorenog Hrama. Za namjesnika Judeje imenuje Zerubabela, kraljevskog potomka. Prva grupa povratnika, koja je brojala nekoliko ljudi, napustila je Babilon 538. godine prije n. e. Prva briga povratnika u Jeruzalem bila je da postave oltar i očiste zemljište Hrama od popalih naslaga kako bi mogli pristupiti obnovi zdanja novog Hrama. Upravo u tom vremenu djeluje prorok Zaharija.

Prorok Zaharija živio je u Jeruzalemu u drugoj polovini 6. vijeka prije n. e., poslije povratka Jevreja iz babilonskog ropstva, u razdoblju sveopšte obnove i izgradnje. Glavni zadatak Zaharijine misije ogledao se u tome da je upozoravao narod da je prvi i najvažniji zadatak svih povratnika izgradnja razrušenog Hrama. O samoj личности proroka Zaharije nemamo mnogo podataka. Djelovanje Zaharije se u jednom periodu poklapa sa djelovanjem proroka Hagaja². Zaharija je otpočeo svoju proročku djelatnost samo mjesec prije nego je Hagaj završio. Nije poznato jesu li se ova dva proroka međusobno poznavala, ali se može zaključiti da su djelovali na istom zadatku: obnovi Hrama. Zaharija je u svojim porukama očekivao dolazak istinske teokracije na zemlju, i u namjesniku Zerubabelu vidi veliku nadu u obnovi Hrama i naroda (Luić 2010: 389–390).

Kada je u pitanju ime njegovog oca, starozavjetni citati govore različito. U nekima je on sin Berekjina (Zah. 1, 1; Iza. 8, 2), a u nekima sin Ido (Ezr. 5, 1 i 6, 14; Nehemija 12, 16). U Novom zavjetu se spominje i Zaharija, sin Barahajin, i njegova mučenička smrt (Mt. 23, 35). O ovim neusklađenostima

1 O prorocima koji su djelovali u periodu progona (Ezekiel, Obadija, Deuteroizaija) opširnije vidjeti: Luić 2010: 321–367.

2 O djelovanju proroka Hagaja opširnije vidjeti: Luić 2010: 380–389.

postoje različita tumačenja kod jevrejskih egzegeta¹ (Etinger 1996: 62–75; Danon 1996: 157; Popović 2012: II/209–217; Cohn-Sherbok 2006: 78–83).

Važnost proroka Zaharije ogleda se u porukama njegove knjige, u čiji sadržaj ćemo dati samo kratak uvid. Temeljna poruka Zaharijine knjige svakako je najava dolaska novog vremena koje Jahve najprije priprema za Jeruzalem, a potom i za druge narode: Jeruzalemu neće biti potrebne zidine, nego će biti zaštićen božjom moći. Zaharija ima presudnu ulogu u izgradnji novog Hrama kao duhovnog središta jevrejskog naroda. On naglašava da je Jahve po drugi put izabrao Jeruzalem kako bi objavio svoju slavu. Veoma je bitno istaći da Zaharija nosi poruku svom narodu koja se ogleda u tome da se narod mora očistiti i osloboditi od zla i grijeha. On govori o različitim vidovima grijeha i oslobađanja od zla: od onog vanjskog, ali i od onog unutarnjeg. Zaharija svojom porukom otvara širom vrata mesijanskoj budućnosti (Lujić 2010: 399–400)².

Kada je u pitanju sami Hram i njegov historijat, potrebno je da se ukratko osvrnemo i na njega. Po starozavjetnom tekstu, kralj David imao je želju da izgradi Hram, čemu se Jahve suprotstavio (2. Sam. 7, 1–6). Njegov sin Solomon htio je ispuniti očevu želju i početi sa gradnjom hrama (1. Kr. 6, 1)³, i njegova gradnja je trajala sedam godina (1. Kr. 6, 38). Nabukodonosor je Hram potpuno spalio 586. godine prije n. e. (1. Kr. 25, 8–11; 2. Ljet. 36, 20; Jr. 52, 13). Obnovu Hrama su počeli Zerubabel i Ješua, po prorokovanju proroka Hagaja i Zaharije, 529. godine prije n. e. (Ezr. 5, 1–5). Obnova Hrama je završena šeste godine vladavine kralja Darija (Ezr. 6, 15). Po komentaru *Jeruzalemske Biblije* to odgovara 1. aprilu 515. godine prije n. e. Hram će kasnije preurediti Herod Veliki (Iv. 2, 20) i on će služiti svrsi 585 godina. Razorit će ga rimski car Tito 70. godine n. e.⁴ Hram ima posebnu važnost u jevrejskoj teologiji⁵.

U islamskoj tradiciji, za Sulejmana (Solomona) veže se izgradnja/obnova Mesdžidul-Akse, jedne od tri najvažnije džamije u islamskom učenju. Važnost Mesdžidul-Akse u islamskoj tradiciji ogleda se kroz nekoliko stvari. Mesdžidul-Aksa bila je prva *kibla* (pravac okretanja prilikom molitve) muslimana. Allahov poslanik Muhamed započeo je svoje „noćno putovanje” (*Isra*) sa

1 O historijskom kontekstu Zaharijinog djelovanja opširnije vidjeti: McComiskey 1998: 1004–1008. O historiji jevrejskog naroda u islamskim izvorima vidjeti: El-A'zami 2014: 287–304.

2 O teološkim porukama Zaharijine knjige opširnije vidjeti: McComiskey 1998: 1018–1020.

3 Shodno komentaru *Jeruzalemske Biblije* (2018: 363), početak gradnje odgovara oko 960. godine prije n. e.

4 Vidjeti dodatno objašnjenje u komentaru *Jeruzalemske Biblije* 2018: 490.

5 Opširnije vidjeti: Kaplan 2005: 456.

ovog mjesta i ovaj događaj se spominje u *Kuranu* („El-Isra” 1)¹. Obavljanje namaza (molitve) na ovom mjestu ima posebnu odliku.

Islamski historičari razilaze se u vezi s tim ko je prvi izgradio Mesdžidul-Aksu. Veliki broj islamskih učenjaka i historičara naglašava da ne postoji tekst koji eksplicitno ukazuje na to ko je prvi izgradio Mesdžidul-Aksu. U islamskoj tradiciji (*sunetu*) nailazimo na predaju (*hadis*) koju je zabilježio Buhari (2008: II/962) u svom *Sahihu* od Ebu Zera da je on upitao Allahovog poslanika Muhameda: „,Allahov poslaniče, koji je mesdžid (džamija, mjesto za molitvu) prvi postavljen na Zemlji?’ ‘El-Mesdžidul-Haram (u Meki)’, odgovori on. ‘A koji je poslije njega?’ Reče on: ‘El-Mesdžidul-Aksa (u Jerusalemu).’”

Islamski učenjaci se slažu da je Kaba u Meki prva džamija (bogomolja) koja je izgrađena na Zemlji, a da je druga Mesdžidul-Aksa. Međutim, razilaženje postoji oko toga koje su prve osobe koje su izgradile ova dva objekta. Kao prvo, islamski učenjaci se razilaze u vezi s tim ko je prvi izgradio Kabu. Tačnije, razilaze se oko tumačenja kuranskog ajeta: „I dok su Ibrahim i Ismail temelje Hrama podizali” – da li se podizanje odnosi na građenje iz temelja ili pak znači obnova već izgrađenog². Slično ovom razilaženju jeste i razilaženje oko toga ko je prvi sagradio Mesdžidul-Aksu.

Veliki broj islamskih učenjaka zastupa mišljenje da je Adem (Adam) taj koji je prvi izgradio Mesdžidul-Aksu. Ovo mišljenje zastupaju Ibn Hadžer (1960: VI/409), Sujuti (1986: II/33) i mnogi drugi islamski učenjaci³. U islamskoj tradiciji također nalazimo predaju (*hadis*) koja govori o tome da je Sulejman (Solomon) gradio Mesdžidul-Aksu. Od Abdulaha ibn Amra ibn el-Asa prenosi se da je Allahov poslanik rekao: „Kada je Sulejman, sin Davuda, završio sa gradnjom Bejtul-Makdisa (Mesdžidul-Aksa), zamolio je Allaha tri stvari: da njegov sud (to jest Sulejmanov) bude u skladu sa Njegovim (Allahovim), da mu podari vlast koju neće imati niko poslije njega, i da niko ne dođe u ovaj mesdžid (Aksu) ne imajući drugu namjeru osim molitve, a da ne izađe iz grijeha i bude kao na dan kada ga je rodila majka. Na to je Allahov poslanik Muhamed, neka su na njega mir i spas, rekao: ‘Date su mu prve dvije, i nadam se da mu je data i treća’” (Nesai 1986: II/34; Ibn Madže n. d.: I/452).

Većina islamskih učenjaka zastupa mišljenje da je gradnja koja se u ovoj predaji pripisuje Sulejmanu (Solomonu) u stvari obnova Mesdžidul-Akse, a ne gradnja iz temelja⁴. Manji broj zastupa mišljenje da je Sulejman (Solomon)

1 O „noćnom putovanju” (*Isra*) i njegovoj važnosti u islamskoj teologiji opširnije vidjeti: El-Hanefi 2015.

2 Opširnije vidjeti: Ibn Kesir 2002: 95–98.

3 Također vidjeti: Kurtubi 1964: IV/138.

4 Opširnije vidjeti: Sujuti 1996: II/199; Ibn Hadžer 1960: VI/408–409.

bio taj koji je prvi počeo sa gradnjom¹. Svejedno je da li kazali da je Sulejman (Solomon) prvi počeo gradnju ili pak samo obnovio prethodnu, Hram ili Mesdžid u Jeruzalemu koji se spominje tokom historije od Sulejmana (Solomona), pa preko Zekerije (Zaharije), Isaa (Isusa) pa do danas jeste u stvari Mesdžidul-Aksa, shodno islamskoj tradiciji.

Knjiga proroka Zaharije

Knjiga proroka Zaharije ima četrnaest glava i dijeli se na dva različita dijela. Prvih osam glava potiče iz 520–518. godine prije n. e. i smatraju se prvim dijelom knjige. U njima prorok prenosi narodu božiju poruku u osam mističkih vizija sa mnogo mističkih slika, kao što su to činili Jezekiel prije i Daniel poslije njega. U svojim vizijama vidi tajanstvene jahače koji se vraćaju sa izviđanja zemlje, četiri raznobojna konja kako vuku četiri kočije na četiri strane, čovjeka sa konopcem za mjerenje koji dolazi u Jeruzalem da ga premjeri, velikog sveštenika Jeoušuu pred nebeskim sudom, veliku Megilu kako leti nad zemljom... Ove vizije se tumače kao odraz političkih nemira u persijskoj carevini i kao buđenje nade u obnovu jevrejske kraljevine. U njima se najavljuje svijetla budućnost Hrama i povratak prethodne slave Izraela (Danon 1996: 157)². Posljednjih šest glava koje se smatraju drugim dijelom knjige, sadržajem i stilom bitno se razlikuju od prvog dijela. Sadrže proročanstvo o dolasku mesije i o konačnoj pobjedi božjeg mira (Danon 1996: 157)³.

Zbog obimnosti Zaharijine knjige u ovom radu daćemo samo kratki presjek njenog sadržaja:

- I Zaharija 1–8: *Datirana proročanstva za vrijeme gradnje Hrama*
 - Poglavlje 1, 1–6: Uvod i poziv na pokajanje
 - Poglavlja 1, 7–6, 15: Osam noćnih viđenja
 - Poglavlja 7, 1–8, 23: Pitanje o danima posta
- II Zaharija 9–14: *Nedatirana proročanstva poslije gradnje Hrama*
 - Poglavlja 9, 1–11, 17: Prvi govor – prvi dolazak i odbacivanje mesije
 - Poglavlja 12, 1–14, 21: Drugi govor – drugi dolazak i prihvaćanje mesije

1 Poznati historičar Ibn Haldun (1988: I/444) zastupa mišljenje da je Mesdžidul-Aksu prvi počeo graditi Sulejman (Solomon), ali da je prije njega to mjesto bilo određeno za mjesto molitve. Između izgradnje Kabe i određivanja da mjesto gdje se sada nalazi Mesdžidul-Aksa bude mjesto molitve prošlo je četrdeset godina.

2 O značenju Zaharijinih viđenja i o njihovim teološkim porukama opširnije vidjeti: Lujčić 2010: 394–399.

3 O sadržaju Zaharijine knjige opširnije vidjeti: McComiskey 1998: 1014–1018.

Autorstvo Zaharijine knjige

Zaharijina knjiga ima poseban značaj u kršćanskoj teologiji, kao što ćemo to vidjeti kasnije, zbog mesijanskih proročanstava koja se nalaze u njenom drugom dijelu. Međutim, zanimljivo je da i jevrejski i kršćanski teolozi dovode u pitanje autorstvo upravo drugog dijela knjige. Tačnije, oni tvrde da je autor drugog dijela Zaharijine knjige nepoznata osoba, a ne prorok Zaharija. U pri-log tome navest ćemo nekoliko citata.

Rabin Cadik Danon navodi: „Neki naučnici pretpostavljaju da drugi dio knjige predstavlja djelo nepoznatog autora – 'Drugog Zaharije' – koji je živio mnogo ranije, a neki, međutim, tvrde da je takozvani 'Drugi Zaharija' živio mnogo kasnije.” Božo Lujić (2010: 389) također navodi pitanje autorstva Zaharijine knjige, i to na nekoliko mjesta. Tako između ostalog kaže: „Knjiga proroka Zaharije najveća je knjiga među knjigama dvanaest 'malih proroka' sa svojih četrnaest poglavlja iako se najveća većina egzegeta slaže da dio knjige poslije Zah 8 pripadaju drugim autorima” (Lujić 2010: 389). On također kaže: „Odavno je prihvaćena spoznaja da u Zaharijinoj knjizi treba odijeliti poglavlja 1–8 od poglavlja 9–14. Postoji opće slaganje u tome da se prvih osam poglavlja pripisuju Pravom Zahariji, o kojem smo upravo gore govorili. Ta poglavlja čine dosta povezanu strukturu, pokazuju stil jednog autora i imaju određenu poruku. Drugi dio (9–14) dijelio bi se opet na dva dijela: 9–11 bi pripadao Drugom Zahariji, a poglavlja 12–13 Trećemu Zahariji” (isto: 393). Isti autor tvrdi da je i u prvih osam poglavlja bilo izmjena, pa kaže: „U poglavljima 1–8 nalazi se osam viđenja (1, 7–6, 15) koja potječu od proroka Zaharije. Iako je uočljivo kako je i tome tekstu bilo dodavanja i ubacivanja...” (isto)¹.

Kako bi nam ovo pitanje bilo jasnije, morali bismo se mnogo više osvrnuti na sami historijat pisanja i sastavljanja starozavjetnih knjiga. O ovom pitanju je mnogo pisano, kao što je to i jedno od krucijalnih pitanja samog razilaženja između jevrejske i kršćanske teologije s jedne strane i islamske teologije s druge oko samog poimanja objave i božije riječi. Upitna je impresija koja se formirala među običnim čitaocima da je Stari zavjet bio prenesen kroz stoljeća tačno, precizno, slovo po slovo, riječ po riječ. Naučnici su skoro pa saglasni da je, kako se ide kraju pretkršćanske ere, tekst Starog zavjeta bio poznat u raznim tradicijama koje se razlikuju jedna od druge na raznim stepenima. Jedan broj njih tvrdi da su varijante nastale ne zbog različitih centara, nego zbog različitih kompilatora i pisara. Ma kakav odgovor bio onih koji zastupaju ortodoksna mišljenja, nepobitno je postojanje različitih tekstualnih formi.

Kao najbolji primjer za gore navedeno može poslužiti pitanje autorstva samog Pentateuha (Petoknjžja) za koji se kaže da ga je napisao sami Mojsije,

¹ O pitanju autorstva Zaharijine knjige opširnije vidjeti: McComiskey 1998: 1007–1010.

koji je ujedno i najvažniji dio Starog zavjeta. Anto Popović, govoreći o Mojsijevom autorstvu Pentateuha, kao najvažnijeg djela Starog zavjeta (Tanaha), kaže: „Međutim, složena stvarnost samog teksta dovodi u pitanje to tradicionalno mišljenje. Naime, povijesna i jezična analiza tekstova Pentateuha pokazala je da je proces njihovog oblikovanja trajao više stoljeća. Odatle proizilazi da se ne može govoriti o Pentateuhu kao djelu jednog pisca...” (Popović 2012: I/245).

On potom spominje imena onih koji su kroz stoljeća imali kritički pristup ovom pitanju, među kojima se nalaze i velika imena jevrejske egzegeze, poput Abrahama ibn Ezre, velikog jevrejskog filozofa i egzegete, koji je izrekao sumnju u Mojsijevo autorstvo cijelog Pentateuha u svom komentaru knjige Ponovljenog zakona¹. U prilog navedenom, navest ćemo nekoliko citata poznatog jevrejskog teologa Arija Kaplana, koji govoreći o historijatu *Tore* kaže: „Nakon vavilonskog izгона nije bilo moguće naći tačne svitke *Tore*, pa su iskrisle neke nedoumice u vezi sa tačnim pisanjem i čitanjem *Tore* i drugih svetih spisa [...]. Zbog mnogih progona Jevreja, posle razrušenja Drugog hrama postalo je teško nabaviti tačne primerke *Tore*. Različita odstupanju u njenom tekstu su zaboravljena, posebno onda kad nije bio poznat njihov razlog” (Kaplan 2002a: 138–140).

Sve navedeno ide u prilog tome da je cio tekst Starog zavjeta tokom vremena pretrpio promjene, međutim precizniju studiju o pitanju historijata teksta Starog i Novog zavjeta ostavit ćemo za neki drugi put.

Važnost Zaharijine knjige u kršćanskoj teologiji

Kao što smo kazali na početku, Zaharijina knjiga ima poseban značaj u kršćanskoj teologiji. Taj značaj ogleda se u mesijanskim proročanstvima koja se nalaze u ovoj knjizi, shodno kršćanskom vjerovanju. Važno je naglasiti da se inače bitnost Starog zavjeta u kršćanskoj teologiji posebno ogleda u potrazi za mesijanskim proročanstvima. *Katekizam Katoličke crkve* (2016: 207) upravo ovo naglašava kada ističe: „Zato Crkva, kad čita Stari zavjet, istražuje što nam Duh 'koji je govorio po prorocima' želi reći o Kristu.”

Navest ćemo nekoliko citata u kojima se spominje važnost Zaharijine knjige, te u čemu se ta važnost ogleda. Božo Lujčić za Zaharijinu knjigu kaže: „[...] ova je knjiga (Zaharijina) značajna po tome što se Evanđelja, a osobito narativni dio Muke, najčešće oslanjaju na njezine tekstove. Tako je Zaharijina knjiga sa svojom porukom i sa svojim apokaliptičkim načinom izražavanja prešla granice Starog zavjeta. S tog razloga uvijek iznova treba posvećivati

¹ Opširnije o autorstvu Starog zavjeta vidjeti: Popović 2012: I/245–275; El-A'zami 2014: 305–340.

pozornost upravo mesijanskim tonovima u Zaharijinoj knjizi koji imaju i te kako velika odjela i u Novom zavjetu” (Luić 2010: 389). Isti autor kaže: „Na kraju valja reći da Zaharijina knjiga svojom porukom otvara širom vrata prema mesijanskoj budućnosti. Ta je budućnost slikovito prikazana i metaforično naznačena kao dvije maslinove grančice, koje zapravo simboliziraju dva izdanka: jednog iz Davidove kuće i drugoga vezana uz Hram. Zaharija očito ne misli da su Zerubabel i Jošua obećani mesije, ali on preko njih vidi ostvarivanje Božjeg plana u budućnosti. Ta je budućnost samo naznačena, i to u slikama i vizijama. U tome smislu Zaharija ostaje most povezivanja između dvaju duhovnih pokreta: proroštva i apokaliptike. Zbog svega toga nije čudo što je Zaharijina knjiga često bila u Novom zavjetu izvor iz kojeg se uzimala potvrda za ono što se tu zbivalo” (isto: 400).

U *Jeruzalemskoj Bibliji* (2018: 1068), u 'Uvodu u proroke', govoreći o Zaharijinoj knjizi kaže se: „Drugi je dio knjige nadasve važan zbog svojega mesijanskog nauka, koji je inače dosta raznorodan: tu je ponovni uspon Davidovog doma (12 češće), iščekivanje ponizna i mirotvorna Kralja mesije (9, 9–10), ali i tajanstveni navještaj Probodenog (12, 10), pa onda ratnička Božja vladavina (10, 3–11, 3), ali i kulturna na Ezekielov način (14). Kristov lik uskladit će te crte i Novi zavjet navodi često ova Zaharijina poglavlja...”

Prije nego se detaljnije osvrnemo na mesijanska proročanstva koja su spomenuta u Zaharijinoj knjizi, spomenut ćemo poglavlja i stihove iz Novog zavjeta u kojima se nalaze citati iz Zaharijine knjige. Zadovoljit ćemo se samo mjestima u evanđeljima. To su sljedeća poglavlja:

- Zaharija 9, 9 u Mateju 21, 4–5; u Ivanu 12, 15;
- Zaharija 11, 13 u Mateju 27, 9–10;
- Zaharija 12, 10 u Ivanu 19, 37;
- Zaharija 13, 7 u Mateju 26, 31; u Marku 14, 27¹.

Mesijanska proročanstva koja su spomenuta u Zaharijinoj knjizi i jevrejski pogled na njih

Prije nego što se osvrnemo na ova tri mesijanska proročanstva, ukazat ćemo na jevrejski pogled na mesiju, koji se u mnogo čemu razlikuje od kršćanskog. U jevrejskoj teologiji, kada se govori o posljednjem mesiji, prije svega se naglašava da će posljednji mesija, neposredni potomak kralja Davida, Mesiah ben David, „biti obični čovjek čiji će roditelji biti obični ljudi” (Kaplan 2005: 461). To znači, niti će biti Bog niti bogočovjek, njegov otac je čovjek, a

¹ Božo Luić (2010: 400) navodi šesnaest mjesta iz Zaharijine knjige koja su našla odjeka u knjizi Otkrivenja.

ne Bog, kao što smatraju kršćani. Po jevrejskom učenju, mesija će umrijeti i poslije njega njegovo kraljevstvo će pripasti njegovom sinu ili nekom drugom nasljedniku. On će također biti najveći vođa i politički genije kojeg je svijet vidio. On će potpuno uspostaviti kraljevsku dinastiju za Davidove potomke. Nadgledat će ponovnu izgradnju Jeruzalema i Trećeg hrama i okupit će jevrejski narod u Izrael¹. Bitno je napomenuti da u jevrejskoj teologiji nailazimo na još jednog mesiju, sina Josefova iz plemena Efrajim, koji će prethoditi prvonavedenom mesiji. Ovaj mesija će dovesti Izrael do pobjede u ratu između Goga i Magoga i biće ubijen u tom ratu (Kaplan 2005: 458–460).

U Zaharijinoj knjizi spomenuta su sljedeća tri događaja koja su u evanđeljima opisana kao mesijanska proročanstva:

1) *Isusov ulazak u Jeruzalem (Zaharija 9/9)*

Isusov ili mesijanski ulazak u Jeruzalem ubraja se u važnije novozavjetne događaje. Ovaj ulazak u Jeruzalem opisan je u sva četiri evanđelja (Mt. 21, 1–11, Mr. 11, 1–11, Lk. 19, 29–44, Iv. 12, 12–19). Kako bismo bolje objasnili sami događaj, spomenut ćemo ga u cijelosti kako je opisan u Matejevom evanđelju (21, 1–9): „Kad se približiše Jeruzalemu te dođoše u Betfagu, na Maslinskoj gori, posla Isus dvojicu učenika govoreći: 'Pođite u selo pred vama i odmah ćete naći privezanu magaricu i uz nju magare. Odriješite ih i dovedite k meni. Ako vam tko što rekne, recite: 'Gospodinu trebaju', i odmah će ih pustiti'. To se dogodi da se ispuni što je rečeno po proroku: Recite kćeri sionskoj: 'Evo kralj ti tvoj dolazi, krotak, jašuć na magarcu, na magaretu, mladetu magaričinu'. Učenici odu i učine kako im naredi Isus. Dovedu magaricu i magare te stave na njih haljine i Isus uzjaha na njih. Silan svijet prostrije svoje haljine po putu, a drugi rezahu grane sa stabala i sterahu ih po putu. Mnoštvo pak pred njim i za njim klicaše: 'Hosana Sinu Davidovu! Blagoslovljen Onaj koji dolazi u ime Gospodnje! Hosana u visinama!'”

Ono što se može primijetiti jeste da je prilikom ovog ulaska u Jeruzalem Isus jahao na magarcu. Matej (21, 4–5) i Ivan (12, 14–15) prilikom opisa ovog događaja navode da je to ostvarenje proročanstva koje je spomenuto u Zahariji. „To se dogodi da se ispuni što je rečeno po proroku: Recite kćeri sionskoj: 'Evo kralj ti tvoj dolazi, krotak, jašuć na magarcu, na magaretu, mladetu magaričinu'. A Isus nađe magarčića i sjede na nj kao što je pisano: 'Ne boj se, kćeri sionska! Evo, kralj tvoj dolazi jašuć na mladetu magaričinu!'”

Pod onim što je 'rečeno po proroku i što je pisano' jeste sljedeći citat iz Zaharije (9/9): „Klikni iz sveg grla, kćeri sionska! Viči od radosti, kćeri

¹ Opširnije o posljednjem mesiji u jevrejskoj teologiji vidjeti: Kaplan 2005: 461–469; 2002b: 80–88.

jeruzalemska! Tvoj kralj se evo tebi vraća: pravičan je i pobjedonosan, ponizan jaše na magarcu, na magaretu, mladetu magaričinu.”

Poznati kršćanski teolog i egzeget Teofilakt Ohridski u svom *Tumačenju Jevanđelja po Jovanu* naglašava: „Time je ispunio Zaharijino proročanstvo...” (Teofilakt Ohridski 2018: 439; *Jeruzalemska Biblija* 2018: 1422, 1525). Također i drugi poznati kršćanski teolog i egzegeta Augustin u svom *Tumačenju Ivanova evanđelja* kaže: „Ovoj se činjenici pripisuje proročko svjedočanstvo da se pokaže kako zlobne židovske starješine nisu shvatili njega u kojemu se ispunilo ono što su čitali. A Isus nađe magarčića i sjede na nj kao što je pisano: 'Ne boj se, kćeri sionska! Evo, kralj tvoj dolazi jašuć na mladetu magaričinu'” (Augustin 2000: 440).

U osvrtu na sva tri proročanstva spomenut ćemo se i njihovih jevrejskih tumačenja, jer mesijanstvo ima isto važnu ulogu u jevrejskoj teologiji kao i u kršćanskoj. Jevrejski odgovori na kršćanska tumačenja starozavjetnih proročanstava svode se na to da su kršćanska tumačenja u stvari otrgnuta iz samog teksta i da se ne uklapaju u kontekst onoga što se spominje prije i poslije (Lavine 1980: 9).

Jevrejski teolozi i egzegete postavljaju pitanje o tome da li je dokaz ostvarivanja spomenutog proročanstva samo Isusovo jahanje na magarcu prilikom ulaska u Jeruzalem. Ako bi se samo taj detalj uzeo kao dokaz ostvarivanja proročanstva, kako onda tumačiti činjenicu da je veliki broj ljudi u historiji i prije i poslije Isusa ušao u Jeruzalem na magarcu, a niko od njih nije bio mesija? Ako se uzme u obzir samo stih poslije ovoga, za koji je veoma vidno da je nastavak prethodnog stiha, problematika odnosa ovog proročanstva na Isusa biva još veća: „On će istrijebiti kola iz Efrajima i konje iz Jeruzalema; on će istrijebiti luk ubojni. On će navijestiti mir narodima; vlast će mu se proširiti od mora do mora i od Rijeke do rubova zemlje” (Zah. 9, 10).

Jevrejski teolozi postavljaju pitanje o tome kada je to Isus „istrijebio kola iz Efrajima i konje iz Jeruzalema; i luk ubojni”, ili kada se to Isusova vlast proširila „od mora do mora i od Rijeke do rubova zemlje”. Od dokaza koje spominju jevrejske egzegete u prilog tvrdnji da se ovo proročanstvo ne odnosi na Isusa jeste i to što će Mesija o kome se govori „vladati od mora do mora” (Ps. 72/8). Jedan od najpoznatijih jevrejskih komentatora Starog zavjeta Raši (Rashi, internet; Kaplan 2005: II/459) u svom komentaru kaže: „To je nemoguće protumačiti, osim ako se odnosi na kralja mesiju, jer se kaže: 'I vladavina njegova bit će od mora do mora'. Ne nalazimo da je Izrael imao takvog vladara u vrijeme Drugog hrama.”¹

1 Opširnije o ovom proročanstvu i o njegovom tumačenju između kršćana i Jevreja pogledati: Lavine 1980: 17–20.

2) *Isusovo probadanje (Zaharija 12/10)*

Prema mišljenju kršćanskih teologa, ovo proročanstvo odnosi se na događaj kada je Isus, shodno njihovom vjerovanju, razapet na krstu, te kako mu je nakon razapinjanja jedan od vojnika probio bok. Ivan u svom evanđelju (19, 31–37) pripovijeda sljedeće: „[...] Židovi zamoliše Pilata da se raspetima prebiju golijeni i da se skinu. Dođoše dakle vojnici i prebiše golijeni prvomu i drugomu koji su s Isusom bili raspeti. Kada dođoše do Isusa i vidješe da je već umro, ne prebiše mu golijeni, nego mu jedan od vojnika kopljem probode bok i odmah poteče krv i voda. Onaj koji je vidio svjedoči i istinito je svjedočanstvo njegovo. On zna da govori istinu da i vi vjerujete jer se to dogodilo da se ispuni Pismo: 'Nijedna mu se kost neće slomiti'. I drugo opet Pismo veli: 'Gledat će onoga koga su proboli'". Pod riječima „drugo opet Pismo veli” misli se na sljedeći citat iz Zaharije (12/10): „A na dom Davidov i na Jeruzaleme izlit će duh milosni i molitveni. I gledat će na onoga koga su proboli; naričat će nad njim kao nad jedincem, gorko ga oplakivati kao prvenca.”

Komentatori Ivanovog evanđelja poput Augustina (2000: 693) i Teofilakta Ohridskog (2018: 527) u svojim komentarima eksplicitno naglašavaju da se probadanje spomenuto u Zahariji odnosi na Isusovo probadanje koje je spomenuo Ivan u svom evanđelju.

Kao i u prethodnom proročanstvu, jevrejski teolozi naglašavaju da sami kontekst ne ide u prilog tome da se ovo proročanstvo odnosi na Isusa. Prije svega, pitanje samog prevoda teksta Zaharije 12/10: „I gledat će na onoga koga su proboli” ili „I gledat će na mene” – predmet je diskusije.

Kako bi nam ovaj spor oko samog prevoda bio jasniji, spomenut ćemo prevod teksta Ivanovog evanđelja sa grčkog jezika, a potom dio citata iz Zaharije u prevodu sa hebrejskog i grčkog.

Prevod citata Ivanovog evanđelja sa grčkog jezika glasi¹: „I gledat će u onoga koga su proboli” (Iv.: 19, 37). Dio teksta Zaharije u prevodu na hebrejskom jeziku glasi: „I gledat će mene...”² U Septuaginti, prevodu Starog zavjeta na grčki jezik, tekst glasi: „I gledat će u mene...”³

Jevrejski teolozi kažu da ako se ovo proročanstvo pažljivo čita od samog početka 10. poglavlja, lahko se može uočiti da je riječ o vremenu u kojem će se na Jeruzalem skupiti svi „narodi zemlje” (Zah. 12/3). U tom danu će Jahve spasti Jeruzalem i „proždirat će zdesna i slijeva sve narode uokolo” (Zah. 12/6). Također napominju da ako kažemo da se ovo odnosi na događaj Isusovog raspeća, onda u čemu da vidimo „duh milosni i molitveni” (Zah.12/10).

¹ *The Greek New Testament – Fourth Revised Edition* (1994).

² *Hebrew-English Tanakh – The Jewish Bible* (2009).

³ *The Septuagint Version of the Old Testament and Apochrypha* (n. d.).

U daljnjem tekstu Starog zavjeta (Zah. 12, 10–11) opisuju se plač i narićanje nad „ubijenom” osobom. Po tekstualnom opisu, „naricat će nad njim kao nad jedincem, gorko ga oplakivati kao prvenca. U onaj dan plač velik će nastati u Jeruzalemu, poput plača hadad-rimonskog u ravnici megidonskoj”. Ovdje je veoma zanimljivo poređenje sa plačem u megidonskoj ravnici. Ovaj događaj je opisan u 2. Kraljevima (23, 29–30) gdje se kaže: „U njegovo je vrijeme faraon Neko, egipatski kralj, krenuo protiv asirskoga kralja na rijeci Eufratu. Kralj Jošija pošao je preda nj, ali ga on ubi u Megidu, pri prvom susretu. Sluge njegove prenesoše mu tijelo kolima iz Megida, odvezoše ga u Jeruzalem i sahraniše u njegovoj grobnici. Sav narod zemlje primi Joahaza, sina Jošijina; pomazaše ga i proglasiše kraljem namjesto njegova oca. Ali Jošija nije odvratio lica od njega, nego se ojunačio da se bije s njim; ne poslušavši Nekovih riječi iz Božjih usta, došao je da se bije na Megidskom polju. Strijelci ustrijeliše kralja Jošiju, a on reče slugama: 'Izvedite me jer sam teško ranjen.' Sluge ga skinuše s bojnih kola i metnuše u druga kola koja je imao, pa ga odvezoše u Jeruzalem; ondje je umro i bio sahranjen u grobnici otaca. Sva Judeja s Jeruzalemom plakala je za Jošijom” (2. Ljet. 35, 22–24).

Jevrejski teolozi postavljaju pitanje o tome da li se može kazati da su poslije Isusovog raspeća za Isusom plakale „i sve ostale porodice, svaka porodica za sebe, i žene njihove napose” (Zah. 12/14)¹.

Raši (Rashi, internet) u svom komentaru na riječi „naricat će nad njim kao nad jedincem, gorko ga oplakivati kao prvenca” kaže: „A naši Mudraci su to objasnili u traktatnoj Suki (52a) da se odnosi na Mesiju, sina Josifovog, koji je ubijen”. David Kimchi (1837: 155), također poznati jevrejski teolog, u svom komentaru Zaharijine knjige kaže: „Naši rabini [...] su protumačili da se ovo odnosi na Mesiju, sina Josipova, koji će biti ubijen u ratu.”

3) *Proroštvo o Petrovoj zataji (Zaharija 13/7)*

Shodno novozavjetnom kazivanju (Iv. 18, 17), kada je Isus bio uhvaćen u Getsemanskom vrtu, svi njegovi učenici su pobjegli, osim dvojice. To su bili Petar i još jedan učenik. Vojnici su Isusa prvo odveli do Ani, a Ani ga posla do velikog svećenika Kjafi. Petar i taj učenik su Isusa pratili. Kada su stigli do Kjafine kuće, učenik je ušao u dvorište jer je bio poznat velikom svećeniku, a Petar je ostao ispred vrata. Taj učenik reče vratarici da pusti i Petra. Kada vratarica ugleda Petra, upita ga: „Da nisi i ti od učenika toga čovjeka?” On odvrati: „Nisam!” (Matej 26, 69–75). Ovaj događaj spomenut ćemo u cijelosti: „A Petar je sjedio vani u dvorištu. I pristupi mu jedna sluškinja govoreći: 'I ti

¹ Opširnije o ovom proročanstvu i o njegovom tumačenju između kršćana i Jevreja pogledati: Lavine 1980: 17–18.

bijaše s Isusom Galilejcem'. On pred svima zanijeka: 'Ne znam što govoriš'. Kad iziđe u predvorje, spazi ga druga i kaže nazočnima: 'Ovaj bijaše s Isusom Nazarećaninom'. On opet zanijeka sa zakletvom: 'Ne znam toga čovjeka'. Malo zatim nazočni pristupiše Petru i rekoše: 'Doista, i ti si od njih! Ta govor te tvoj izdaje!' On se tada stane zaklinjati i preklinjati: 'Ne znam toga čovjeka'. I odmah se oglasi pijetao. I spomenu se Petar riječi koju mu Isus reče: 'Prije nego se pijetao oglasi, triput ćeš me zatajiti'. I iziđe te gorko zaplaka."

Petrovu izdaju shodno Mateju i Marku Isus je nagovijestio, tako Matej (26, 31–34) pripovijeda sljedeće: „Tada im reče Isus: 'Svi ćete se vi još ove noći sablazniti o mene. Ta pisano je: Udarit će pastira i stado će se razbjeći. Ali kad uskrsnem, ići ću pred vama u Galileju'. Na to će mu Petar: 'Ako se i svi sablazne o tebe, ja se nikada neću!' Reče mu Isus: 'Zaista, kažem ti, još ove noći, prije negoli se pijetao oglasi, triput ćeš me zatajiti!'” Marko (14, 27) naglašava da je ovaj nagovještaj proročanstvo spomenuto u Starom zavjetu: „I reče im Isus: 'Svi ćete se sablazniti. Ta pisano je: Udarit ću pastira i ovce će se razbjeći.'” Pod riječima „pisano je” misli se na citat iz Zaharije (13, 7): „Probudi se, maču, protiv mog pastira, protiv čovjeka, moga srodnika – riječ je Jahve nad Vojskama. Udari pastira, i ovce će se razbjeći! Okrenut ću ruku protiv slabica.”

Kao i prilikom dva navedena proročanstva, jevrejski teolozi kažu: „Ako se uzme u obzir cijeli tekst, onda nikako ne možemo kazati da se ovi stihovi u Zahariji odnose na Isusa.” Od samog početka ovog poglavlja dâ se razumjeti da je riječ o ratnim događajima: „U onaj dan – riječ je Jahve nad Vojskama – iskorijenit ću iz zemlje imena kumira da se više ne spominju...” (Zah. 13, 2). Događaj u kojem će biti istrijebljenje: „I u svoj će zemlji – riječ je Jahvina – dvije trećine biti istrijebljene, a trećina ostavljena. Tu ću trećinu kroz oganj provesti, pročistit ću ih kao što se pročišćuje srebro, iskušat ih kao što se srebro iskušava. I on će zazivati ime moje, a ja ću mu se odazvati; i reći ću: 'Moj je to narod!' a on će reći: 'Jahve je Bog moj!'” (Zah. 12, 8–9).

Jevrejski teolog David Kimchi u svom djelu *Commentary upon the Prophecies of Zecharia* navodi da je poznati jevrejski teolog i egzegeta Abraham ben Ezra ovo proročanstvo tumačio tako da se odnosi na „velike ratove koji će biti na cijelom svijetu u vremenu Mesije, sina Josipova” (Kimchi 1837: 167–168).

Citiranje Zaharijine knjige u evanđeljima

Pored toga što se u Zaharijinoj knjizi nalaze mesijanska proročanstva, u Evanđelju po Mateju nalazimo citat iz Zaharijine knjige. Istina je da se u Matejevom evanđelju tekst pripisuje Jeremiji, ali to je u stvari tekst iz Zaharije. Spomenuti tekst se nalazi u kontekstu govora o Judi i njegovoj nadoknadi za Isusovu izdaju. Napomene radi kazat ćemo da je Juda Iškariotski bio jedan od Isusovih bliskih učenika koji je na kraju izdao Isusa i tako postao simbol za

izdaju. On je za trideset srebrnjaka Isusa predao farizejima: „A kad objutri, svi su glavari svećenički i starješine narodne održali vijećanje protiv Isusa da ga pogube. I svezana ga odveli i predali upravitelju Pilatu. Kada Juda, njegov izdajica, vidje da je Isus osuđen, pokaja se i vrati trideset srebrnjaka glavarima svećeničkim i starješinama govoreći: 'Sagriješih predavši krv nedužnu!' Odgovoriše: 'Što se to nas tiče? To je tvoja stvar!' I bacivši srebrnjake u Hram, ode te se objesi. Glavari svećenički uzeše srebrnjake i rekoše: 'Nije dopušteno staviti ih u hramsku riznicu jer su krvarina'. Posavjetuju se i kupe za njih lončarovu njivu za ukop stranaca. Stoga se ona njiva zove 'Krvava njiva' sve do danas. Tada se ispuni što je rečeno po proroku Jeremiji: Uzeše trideset srebrnjaka – cijenu Neprocjenjivoga kojega procijeniše sinovi Izraelovi – i dadoše ih za njivu lončarovu kako mi naredi Gospodin" (Mt. 27, 1–27).

Spomenuti citat koji se u 9. i 10. pripisuje Knjizi proroka Jeremije u njoj se ne nalazi, nego se nalazi u Zaharijinoj knjizi: „A Jahve mi reče: 'Baci u riznicu tu lijepu cijenu kojom su me procijenili!' Ja uzeh trideset srebrnika i bacih u riznicu u Domu Jahvinu" (Zah. 11, 13).

Očigledno je da je Matej pogrešno pripisao stih Jeremiji umjesto Zahariji. Po pitanju ove nepravilnosti kršćanske egzegete su zauzele različite stavove. Jedan broj kršćanskih egzegeta smatra da je tekst preuzet iz nepoznatog Jeremijinog spisa. Jeronim u svom komentaru Matejevog evanđelja kaže sljedeće: „Gornji se navod ne nalazi u Jeremiji. U Zahariji koji je gotovo zadnji među dvanaestoricom proroka postoji nešto slično. Premda se smisao ne razlikuje, ipak su drugačiji i redosljed i riječi. Nedavno sam pak u nekom hebrejskom spisu čitao Jeremijin apokrif koji mi je dao Židov nazarenske sljedbe. U njemu sam navod našao doslovce. Unatoč tome, meni se čini točnijim da je navod uzet iz Zaharije jer su evanđelisti i apostoli redovito naviknuli mimoilaziti redosljed riječi i za primjer iz Starog zavjeta donositi samo smisao" (Jeronim 1995: 299).

Drugi broj egzegeta kaže da je riječ o slobodnijem citiranju, kako je to već spomenuo Jeronim da su „evanđelisti i apostoli redovito naviknuli mimoilaziti redosljed riječi i za primjer iz Starog zavjeta donositi samo smisao". Ovaj stav nalazimo u komentaru *Jeruzalemske Biblije* (2018: 1432) gdje se kaže: „Posrijedi je doista slobodan citat Zah. 11, 12–13 spojen sa tekstom Jr. 32, 6–15 o kupovini njive. Jeremija uz to u 18, 2s govori o lončarima koji su se nalazili u predjelu zvanom haqekdama (19, 1s). To su možda razlozi zbog kojih je sav tekst pripisan Jeremiji (u širem smislu)."

Zaključak

Knjiga proroka Zaharije jedna je od knjiga Starog zavjeta. U judaizmu i kršćanstvu Zaharija je jedan od dvanaest malih proroka i njegova uloga u

judaizmu ogleda se u njegovom djelovanju prilikom povratka Jevreja iz Babilona i u obnovi Hrama. U kršćanstvu se ona ogleda u njegovoj starozavjetnoj knjizi gdje se u drugom dijelu ove knjige nalaze mesijanska proročanstva koja su podjednako važna i za judaizam i za kršćanstvo. Tri proročanstva koja su navedena u Zaharijinoj knjizi u Starom zavjetu predmet su razilaženja između jevrejske i kršćanske egzegeze samog teksta. Ono što predstavlja problem za oba učenja jeste pitanje autorstva Zaharijine knjige, tačnije njenog drugog dijela u kojem se upravo nalaze ova proročanstva. I jevrejski i kršćanski teolozi iznose sumnju kada je u pitanju autorstvo drugog dijela Zaharijine knjige. Da li je tekst Starog zavjeta tokom vremena pretrpio promjene, bilo je pitanje velikog broja egzegeta koji su kroz stoljeća imali kritički pristup ovom pitanju. Među ovim kritičarima nalaze se i velika imena jevrejske egzegeze, poput Abrahama ibn Ezre, velikog jevrejskog filozofa i egzegete.

Primljeno: 2. septembra 2024.

Prihvaćeno: 11. oktobra 2024.

Literatura

- Augustin (2000), *Tumačenje Ivanovog evanđelja*, Split, Verbum.
- Buhari (2008), *Sahihu-l-Buhari*, Sarajevo, Visoki saudijski komitet za pomoć BiH.
- Cohn-Sherbok, Dan (2006), *Judaism-History, Belief and Practice*, London, Routledge.
- Danon, Cadik (1996), *Zbirka pojmova iz judaizma*, Beograd, Izdanje Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.
- Draz, Muhammed (2000), *Vijest velika*, Sarajevo, El-Kalem.
- El-A'zami, M. M. (2014), *Historija kur'anskog teksta od Objave do kompilacije – komparativna studija sa Starim i Novim zavjetom*, Sarajevo, El-Kalem.
- El-Hanefi, Ibn Ebu-l-Izz (2015), *Vjerska učenja islama*, Sarajevo, El-Kalem.
- El-Kasimi, Džemalu-din (2002), *Mehasinu et-Te'vil*, Bejrut, Dar Ehia al-Turas al-Arabi.
- Etinger, Šarl (1996), *Istorija jevrejskog naroda*, Beograd, Ginko.
- Feyerabend, Karl (1905), *A complete Hebrew-English Pocket-Dicrionary to the Old Testament*, Berlin, G. Langenscheidt.
- Hebrew-English Tanakh – The Jewish Bible* (2009), USA, Varda Books.
- Ibn Ašur, Tahir (n. d.), *Tefsiru et-Tahrir ve et-Tenvir*, Tunis, Dar Sahnun.
- Ibn Hadžer (1960), *Fethul-bari*, Bejrut, Darul-Marife.
- Ibn Haldun (1988), *Tarih ibn Haldun*, Bejrut, Darul-Fikr.
- Ibn Kesir (1999), *Tefsirul-Kuranil-Azim*, Rijad, Dar Tajjibetin-Nešr.
- Ibn Kesir (2002), *Tefsir ibn Kesir – skraćena verzija*, Visoki saudijski komitet za pomoć BIH.
- Ibn Madže (n. d.), *Sunen ibn Madže*, Dar Ihjaul-Kutubi-Arabijja.

- Ibn Nebi, Malik (1989), *Kuranski fenomen*, Sarajevo, Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije.
- Ibn Tejmije (2000), *An-Nubuvvat*, Rijad, Advau selef.
- Jeronim (1995), *Tumačenje Matejeva evanđelja*, Makarska, Služba božja.
- Jeruzalemska Biblija* (2018), Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Kaplan, Arije (2002a), *Priručnik jevrejske misli – prvi deo*, Zemun, Književno društvo „Pismo”.
- Kaplan, Arije (2002b), *Majmonidovi principi – osnove jevrejske vere*, Zemun, Književno društvo „Pismo”.
- Kaplan, Arije (2005), *Priručnik jevrejske misli – drugi deo*, Zemun, Književno društvo „Pismo”.
- Katekizam Katoličke crkve* (2016), Zagreb, Hrvatska biskupska konferencija.
- Kimchi, David (1837), *Commentary upon the Prophecies of Zecharia*, London, James Duncan.
- Kurtubi (1964), *El-Džami’ Li Ahkamil-Kur’an*, Kairo, Dar el-kutub el-musrije.
- Lavine, Samuel (1980), *You take Jesus, I’ll take God*, Los Angeles, Hamoroh Press.
- Lujić, Božo (2010), *Starozavjetni proroci*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- McComiskey, Thomas Edward (1998), *The Minor Prophets; A Commentary on Zephaniah, Haggai, Zechariah, Malachi*, Michigan, BakerBooks.
- Muftić, Teufik (1973), *Arapsko-srpskohrvatski rječnik*, Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu.
- Nesai (1986), *Sunen Nesai*, Haleb, Mektebul-Metbuatil-Islamije.
- Neusner, Jacob (2018), *Rabin razgovara sa Isusom*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Popović, Anto (2012), *Uvod u knjige Starog zavjeta 1*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Popović, Anto (2015), *Uvod u knjige Starog zavjeta 2*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Praktični biblijski leksikon* (1997), Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Rashi, Shlomo Yitzaki, „Rashi on Zachariah” (internet), dostupno na: https://www.sefaria.org/Rashi_on_Zechariah?tab=contents (pristupljeno 28. maja 2024).
- Senc, Stjepan (1910), *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb, Trošak i naklada kr. hrv.–slav.–dalm. zem. Vlade.
- Sujuti (1986), *Hašijetu Sujuti ala Suneni Nesai*, Haleb, Mektebul-Metbuatil-Islamije.
- Sujuti (1996), *Ed-Dibadž Ala Sahih Muslim ibn Hadždžedž*, Huber, Dar ibn Affan.
- Taberi (1997), *Džamiul-bejan fi tevilil-Kur’an*, Bejrut, Dar kutub ilmije.
- Teofilakt Ohridski (2018), *Tumačenje Jevanđelja po Jovanu*, Beograd, Pravoslavna misionarska škola „Prvi Hram”.
- The Greek New Testament – Fourth Revised Edition* (1994), D-Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft.
- The Septuagint Version of the Old Testament and Apochrypha* (n. d), Provo, Utah, Harold B. Lee Library.

Jesus' Mission and Messianism through the Prism of Islam and Christianity – Analysis of the Book of Prophet Zechariah

Dževad Gološ

Ez-Zitouna University, Tunisia

The proof of Isa's (Jesus) prophethood and messiahship in Christianity is reflected in the fulfillment of the Old Testament prophecies that speak of the appearance and arrival of the Messiah. The Quranic principle of proving the truth of its text and content is not tied to any other book. The Quran proves its truthfulness, the fact that it is the last Revelation to Prophet Muhammed who was the last in a series of prophets, and its supernaturalism in a number of ways – through its language, style, stories about the past and the future, ethical and legal code, and other examples of the supernatural. In the scope of proving these truths in the same way, the Quran also proves Jesus' prophethood and messiahship. These are the two main differences in proving the truth in Islamic and Christian theology as regards prophethood and messiahship. As a critical review of Christian argumentation, we analysed the Old Testament book of prophet Zechariah, which contains three prophecies that Christian exegetes say refer to Jesus. From the point of view of Islam, the only way to prove Jesus' prophethood and messiahship is the Quran.

Keywords: *Old Testament, New Testament, Quran, prophet, Messiah*